

JAARGANG 42, NR4 / APRIL 2012

DIDACTIEF Special

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

Jong geleerd...

Voor- en vroegschoolse educatie:
verdere professionalisering blijft nodig

COLOFON:

Deze special over voor- en vroegschoolse educatie is gemaakt door de redactie van Didactief in opdracht van Sardes. Een financiële bijdrage is geleverd door Sardes. Wilt u meer weten, neem dan contact op met Karin Westerbeek, tel. 030 23 26 284, k.westerbeek@sardes.nl of kijk op: www.sardes.nl

Coördinatie: Paulien de Jong
Eindredactie: Karin Westerbeek en Paulien de Jong
Coverfoto: Shutterstock
Vormgeving: FIZZ reclame + communicatie

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Molukkenstraat 200, 1098 TW Amsterdam, tel. 020-59 000 99, www.didactief.nl

De redactie dankt de volgende sponsor:

Sardes
Postbus 2357
3500 GJ Utrecht
www.sardes.nl

Cursus Opbrengstgericht werken met jonge kinderen

Hoe kun je peuters en kleuters spelenderwijs stimuleren? Hoe maak je gebruik van observatie- en/of toetsgegevens? Hoe sluit je aan op het ontwikkelingsniveau van elk kind?
Cyclisch werken, doelen stellen, de ontwikkeling van de peuter en de kleuter, goede overdracht... het komt allemaal aan bod tijdens de cursus Opbrengstgericht werken voor samenwerkende voorschoolse instellingen en scholen.

Bent u leraar, leid(st)er, en/of leidinggevende? Meld u zich dan nu aan voor de cursus in september.
Voor aanmelden of meer informatie bel Marianne van Teunenbroek of kijk op: www.sardes.nl

Jong geleerd...

Voor- en vroegschoolse educatie (vve) biedt alle kinderen, en in het bijzonder kinderen die extra ondersteuning nodig hebben, gelijke ontwikkelingskansen in het onderwijs. In opdracht van het ministerie van OCW is Vversterk opgezet (2006-2014). Een landelijk project dat de kwaliteit van vve met scholing en ondersteuning moet verhogen. Verdere professionalisering van de sector blijft nodig.

4 Wat hebben we nodig?

De ontwikkelingsstimulerende vaardigheden van vve-personeel moeten omhoog. Sardes, de CED-groep en Paul Leseman geven vier oplossingen.

8 'Mijn kennis neemt toe'

De IPABO in Amsterdam zet in op het jonge kind als specialisatie. Negen derdejaars die zich willen specialiseren voor groep 1/2, volgen de eerste bijeenkomst van het uitstroomprofiel 'Jonge kind en vve'. Studenten voelen zich beter voorbereid op de praktijk.

12 Alles onder één dak

Integrale Kindcentra (IKC) blijken vaak geen (formele) vve-locaties. Brede school Het Meesterwerk in Almere is dat wel. Onderwijs en opvang hebben één visie op zorg en ontwikkeling. De peuterspeelzaal werkt met een vve-programma dat aansluit op de methodes voor ontwikkelingsgericht onderwijs die de basisschool gebruikt.

Naar volwassenheid

Jo Kloprogge,
zelfstandig adviseur
Karin Westerbeek,
onderzoeker-adviseur
bij Sardes

De aandacht voor zorg en educatie van jonge kinderen is de laatste decennia enorm toegenomen. We zien dit in heel veel landen en ook in Nederland. Aan deze toegenomen interesse ligt een grote hoeveelheid onderzoeken ten grondslag. Steeds weer blijkt dat er vanaf zeer jonge leeftijd aandacht moet zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Educatieve programma's blijken effectief, mits het werk met jonge kinderen van hoog niveau is. Kwaliteit is doorslaggevend. De geboden kwaliteit wordt vooral bepaald door de professionaliteit van de mensen die op de werkvloer met de kinderen werken. Maar er is meer nodig voor een volwassen voor- en vroegschoolse educatie (vve). Zoals een kwalitatief hoogwaardig management dat de educatieve processen ook inhoudelijk kan aansturen. Besturen die zorgen dat het management en de medewerkers hun werk goed kunnen doen. Gemeenten die verschillende partijen met elkaar verbinden en op cruciale punten ondersteunen en stimuleren. Maar ook een landelijke overheid, die de voor- en vroegschoolse educatie hoog op de agenda houdt en aanzet tot verdere kwaliteitsverbetering.

Wie de ontwikkeling van vve in de afgelopen 25 jaar overziet, kan alleen maar constateren dat er veel vooruitgang is geboekt. In de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen is een forse kwaliteitsslag gemaakt. En in de meeste basisscholen heeft de vroegschoolse educatie, gebaseerd op actuele wetenschappelijke inzichten (Paul Leseman, 2010: *Breaking the cycle of disadvantage: High quality early childhood care and education can make a difference*), stevig wortel geschoten. We zijn er nog niet. In de komende jaren moeten we de geboekte winst vasthouden en de kwaliteit nog meer verbeteren. Verdere professionalisering van de sector is daarvoor nodig. Rest de vraag: hoe kan die professionalisering het beste worden aangepakt? Hoe moet training of scholing er uit zien? Hoe kun je het beste aansluiten bij de behoeften en het niveau van de deelnemers? Is het zinvol om gebruik te maken van nieuwe technologie en sociale media? Hoe intensief moet de training zijn en hoe vaak moet ze plaatsvinden?

Om dit soort vragen te beantwoorden, hebben we de afgelopen jaren onderzoek gedaan en duizenden leerkrachten en leidsters geschoold. De onderzoeksresultaten kunnen een ieder ondersteunen die de komende tijd werkt aan scholing en training. Twee ontwikkelingen dienen zich aan. De introductie van het opbrengstgericht werken in de scholen en voorschoolse instellingen die veel vraagt van leerkrachten, leidsters en management. En in de voorschoolse instellingen die met vve werken, geldt de nieuwe wettelijke eis dat alle leidsters die met vve werken straks taalniveau 3f moeten hebben. Alleen al op deze punten is veel scholing, training en coaching nodig. Laat die dan ook zo kwalitatief mogelijk zijn. De onderzoeken naar professionalisering van vve zijn binnenkort beschikbaar. Deze special laat een aantal mensen aan het woord dat met hart en ziel werkt aan een volwassen voor- en vroegschoolse educatie. ■

Professionalisering onder

Dat het met de ontwikkelingsstimulerende vaardigheden van vve-personeel - leidsters en leraren - nog niet overal goed gesteld is, blijkt uit zowel Nederlands (o.a. Driessen en Leseman) als internationaal onderzoek (OECD-rapport *Starting Strong III*). Wat is nodig voor verdere professionalisering?

Een duidelijk beroepsprofiel

Karin Hoogeveen, onderzoeker bij Sardes: 'Bij artsen is het duidelijk. Iedereen weet wat een arts doet en moet doen. Zij hebben gezamenlijk afgesproken wat er van hun beroepsgroep verwacht mag worden, hoe vaak en waarover zij zich moeten nascholen. Een beroepsvereniging, zoals artsen die kennen, ontbreekt in de sectoren onderwijs en kinderopvang. Organisaties - zoals kenniscentrum Calibris en de voormalige Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) - zijn niet ingesteld door beroepsbeoefenaren. De Onderwijsraad pleit dan ook al jaren voor de oprichting van een beroepsvereniging voor leraren. Er zou volgens de raad een register moeten komen dat garant staat voor kwaliteit: iedereen die in het register staat ingeschreven, voldoet aan de bekwaamheidseisen. Hiermee kun je heel duidelijk aangeven wat een leraar in het kleuteronderwijs in huis moet hebben. Karin Hoogeveen en Sandra Beekhoven, onderzoekers bij Sardes, hebben onderzocht welke competenties er in vve specifiek nodig zijn (zie kader).'

Een doorlopende leerlijn

Lonneke van Dijk, onderzoeker bij de CED-groep: 'Uit de vakliteratuur (o.a. Hoogeveen en Nijssen, 2009 en OECD *Quality Policy Toolbox*) blijkt dat er geen profiel bestaat voor 'de vve-professional'. Enerzijds heeft dat te maken met de relatief jonge ontwikkeling van vve. Anderzijds speelt de fameuze 'knip' tussen voor- en vroeg-schools een rol. Dit komt voort uit ons onderwijsstelsel waarin kinderen vanaf vier jaar naar school gaan, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk waar tweejarigen al naar school mogen. De Pabo's richten zich op kinderen vanaf vier jaar met een strikte scheiding tussen opvang en onderwijs. Door de samenvoeging kleuter- en lager onderwijs, worden kinderen tussen vier en twaalf jaar nu als één groep gezien. Pabo-afgestudeerden zijn bevoegd om aan alle groepen les te geven. Wat door deze 'knip' vaak ontbreekt en wat wenselijk is voor een effectieve vve is een doorlopende leerlijn en een ononderbroken ontwikkeling van kinderen, zodat leraren meer weten van peuters en leidsters meer van kleuters. De overdracht tussen voor- en vroegschool blijkt vaak onvoldoende geregeld. Het kan beter, en daar vraagt de praktijk inmiddels ook om. Professionalisering van leidsters en leerkrachten vindt nu nog zelden in gezamenlijkheid plaats. Gelukkig begint daar wat verandering in te komen. In het scholings- en nascholingsaanbod voor leraren zien we steeds vaker specialisaties 'Het jonge kind' ontstaan.'

Welke competenties moet een vve-professional in huis hebben?

Pedagogische competenties

- Bieden van veiligheid, respect voor autonomie, structureren en grenzen stellen, begeleiden van interacties tussen kinderen.

Vakinhoudelijke/didactische competenties

- Rijk, interactief en correct taalgebruik, praten en uitleggen, instructiekwaliteit, kennis van en inzicht in ontwikkelingspsychologie, vve-programma's en -domeinen, zoals taal, motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling, rekenen en ontluikende geletterdheid.

Communicatieve competenties

- Omgaan met collega's en ouders.

Bron: *De professionele vve-kracht. Een studie naar professionaliteit van beroepskrachten die met jonge kinderen werken, Sardes 2012*

Geen onderscheid tussen professionals voor kleuters en peuters

Karin Westerbeek, onderzoeker bij Sardes: 'Omdat opvang van 0 tot 4-jarigen en de educatie van kinderen ouder dan vier gescheiden plaatsvindt, bestaat het idee dat het twee totaal verschillende werelden zijn. In feite zou er minder of zelfs geen onderscheid moeten zijn tussen professionals die met peuters werken en professionals voor kleuters. Natuurlijk is hun ontwikkeling verschillend. Bij kleuters speelt formeel leren bijvoorbeeld een grotere rol, bij peuters is de verzorgende behoefte veel sterker. Toch zijn dezelfde punten in de basis belangrijk, waarbij de ontwikkelingsstimulerende interactie tussen professional en kind centraal staat. Denk aan interessante gesprekken voeren, interactief voorlezen, begeleid fantasiespel en tel- en meetspelletjes spelen. Door het aanbod van deze activiteiten ontwikkelen kinderen zich sneller op het gebied van taal, ontluikende geletterdheid en ontluikende gecijferdheid. Het is eigenlijk merkwaardig dat het kleuteronderwijs een hogere status heeft en het vak van de kleuterjuf of -meester hbo-niveau vereist en de peuterleid(st)er mbo.'

Coaching en uitwisseling op de werkvloer

Paul Leseman, hoogleraar Orthopedagogiek: 'In het algemeen is de huidige op vve-methoden gebaseerde aanpak niet krachtig genoeg om de gewenste praktijk en belangrijke interactievaardigheden in te slijpen. Vve-professionals volgen nu een trainingstraject van een aantal bijeenkomsten en krijgen één of twee jaar lang regelmatig, maar niet heel vaak en niet structureel interactiebegeleiding. Permanente sturing en begeleiding is nodig, vooral intern in teamverband. Het zal winst opleveren als teams nadenken over de doelen van het werk, gezamenlijk activiteiten bedenken, ontwikkelen en inroosteren en samen op een systematische manier terugkijken of ze goed werken. Bestaande vve-programma's kunnen daarbij heel goed worden gebruikt als inhoudelijk raamwerk en inspiratiebron, maar moeten niet - zoals je vaak ziet - mechanisch worden uitgevoerd of op de plank blijven liggen. Het kabinet onderschrijft dit en neemt twee aanbevelingen uit onze onderzoeksrapportage over (*Pilot gemengde groepen, De Haan, Leseman & Elbers, 2011*). Er komt coaching op de werkvloer en uitwisseling van goede voorbeelden tussen leidsters en leraren, om het verder leren op the job te bevorderen. Het lijkt heel belangrijk om in de instellingen structureel tijd te creëren voor inhoudelijk teamoverleg - liefst elke week - en te stimuleren dat leidsters en leraren bij elkaar in de groep kijken, elkaar feedback geven en samen educatieve activiteiten inroosteren.' ■

Professionalisering is effectief als:

- er verschillende vormen van professionalisering worden aangeboden (bijv. training, coaching, video interactiebegeleiding, reflectie, workshops).
- er ruimte is voor coaching (door in een externe coach, door collega's of een tutor).
- de professionalisering samen met collega's plaatsvindt.
- theorie en praktijk worden gecombineerd, met de nadruk op de praktijk.
- de professionalisering maatwerk is.

Bron: *Professionalisering in de VVE: Effectiviteitsfactoren*. van de CED-Groep 2012

Hoe houd je ondanks een teruglopend schoolbudget je school enthousiast voor vve? Op De Vlashof in Tilburg doen ze het met een flinke dosis gedrevenheid. Dat begint bij de top.

Directeur Petra Smit en lerares Will van Elderen: 'Goede communicatie tussen schooldirecteuren en vve-coördinatoren is essentieel.'

communiceren, coachen

Vve-

26 verschillende nationaliteiten in de schoolbanken. Niets bijzonders in het multiculturele Tilburg-Noord waar De Vlashof, een basisschool met 230 leerlingen, staat. Het betekent wel dat taalachterstand, en de daaruit voortkomende leerachterstanden, een groot probleem zijn. Vve is een belangrijk middel om taalproblemen vroegtijdig te signaleren en aan te pakken, vertellen Will van Elderen, lerares en onderbouwcoördinator, en Petra Smit, tot voor kort adjunct-directeur en vve-coördinator op De Vlashof. Een middel waarin wel geïnvesteerd moet worden en dat valt niet mee op De Vlashof, waar mede vanwege het afnemende aantal leerlingen de budgetten krap zijn. Toch kiest de schoolleiding ervoor om leraren geregeld vrij te roosteren voor training en overleg rondom vve. Gelukkig maar, zeggen Smit en Van Elderen. 'Onze leerlingen hebben dit hard nodig'.

Lokaal vve-programma

'In Nederland is nog niet veel aandacht voor de rol van management bij de uitvoering van vve', vertelt Peter Gramberg, onderzoeker bij Oberon en één van de auteurs van de rapportage *Perspectief op VVE-management*. In opdracht van Sardes, dat sinds vorig jaar in het kader van Vversterk op vve gerichte managementtrainingen aanbiedt, bekeek Oberon het vve-management op zes peuterspeelzalen, zes kinderdagverblijven en zes basisscholen. Daarbij werd gesproken met managers, leraren en leidsters. De Vlashof is de enige bezochte locatie die niet met een landelijk vve-programma werkt, maar met het lokale programma T3, Tilburg-Taal-Totaal. Onderwijsadviesbureau Fontys Fydes ontwikkelde T3 speciaal voor scholen in Tilburg-Noord, die gezien hun leerlingenpopulatie behoefte hadden aan een methode met veel aandacht voor taal. De spil in T3 is de vve-coördinator, de leerkracht die binnen de school alles aanstuurt wat met vve te maken heeft, maar ook regelmatig overlegt met andere vve-coördinatoren uit de wijk over beleid en gezamenlijke activiteiten. Een cruciale functie. Gramberg: 'Scholen denken soms dat het met vve vanzelf goed komt als je maar een goed programma aanschaft en zorgt dat er voor elke groep twee mensen staan. Terwijl het net zo belangrijk is dat er op een school draagvlak is en dat de professionalisering van

en professionaliseren

management

het betrokken personeel serieus genomen wordt. Dat zijn taken voor het management.'

Peutertoets

De Vlashof zette in 2002 een vve-programma op poten. Wat deed aanjager Petra Smit om haar school enthousiast te krijgen en de kwaliteit van het programma te waarborgen? Smit: 'Het belang van de leerlingen vooropstellen. Onze Cito-scores waren niet best, dus iedereen begreep snel dat onze leerlingen hier baat bij konden hebben.'

Om het effect van vve beter in kaart te brengen, is De Vlashof dit schooljaar begonnen met de peutertoets van het Cito. Die wordt gebruikt als nulmeting. Verder stak Smit veel tijd in de ontwikkeling van een borgdocument, een praktisch stuk van ruim vijftig pagina's waarin tot in detail beschreven wordt hoe vve op De Vlashof in elkaar steekt, van organisatiestructuur tot activiteitenboeken voor de lessen. Twee keer per jaar wordt het opgefrist. Van Elderen: 'Vrijwel alles staat erin. Een nieuwe collega kan direct zien hoe wij het hier doen.' Dat is nodig ook, want de intensieve, driejarige vve-training die het personeel aanvankelijk kreeg, is vanwege bezuinigingen ingeruild voor een verkorte variant. Will van Elderen begrijpt het wel: 'Die trainingen zijn duur. En de directie heeft wel ruimte vrijgemaakt voor coaching van nieuwkomers door ervaren leerkrachten.'

Er zijn meer lastige beslissingen genomen vanwege het krimpende schoolbudget. Zo ging het aantal kleutergroepen omlaag van vijf naar drie, waardoor er nu zo'n 26 kinderen in elke groep zitten. Niet ideaal, maar toch kan Van Elderen er mee leven. 'De schoolleiding heeft er wel voor gezorgd dat de groepen worden ondersteund door twee onderwijsassistenten.' Ook op andere manieren laat de directie merken vve serieus te nemen. Smit: 'Ik was als vve-coördinator een middag in de week vrijgeroosterd. Dat is niet overal zo.' Verder hebben de leerkrachten dit jaar vier vve-studiemiddagen en is er elke twee jaar een uitgebreide zelfevaluatie.

Miscommunicatie

Eén van de bevindingen uit de rapportage van Oberon is dat de top van het schoolmanagement vaak niet direct betrokken is bij vve. Gramberg: 'Meestal is het

de laag er net onder.' Dat gold ook voor De Vlashof, waar Petra Smit als adjunct-directeur vve onder haar hoede had. Wat vindt zij van de betrokkenheid van het hogere management? 'Niet elke vve-coördinator heeft het oor van zijn directeur. Dat maakt het vaak lastig om gezamenlijke activiteiten zoals intervisie of voorleesmiddagen te organiseren.'

Smit signaleert nog een ander probleem: 'Schooldirecteuren en vve-coördinatoren overleggen vaak apart van elkaar. Dat gaat niet altijd goed.' Zo kan het gebeuren dat de vve-coördinatoren in Tilburg-Noord een aantal scholingsbijeenkomsten beleggen waar de directeuren, die toch geneigd zijn de hand op de knip te houden, niet direct de noodzaak van inzien. Goede communicatie is daarom belangrijk. Aan Petra Smit, sinds kort ook directeur - van de nabijgelegen basisschool De Regenboog - zal het niet liggen. 'Ik ga ook als directeur regelmatig aanschuiven bij de vve-coördinatoren.' ■

'In Nederland is nog niet veel aandacht voor de rol van management bij de uitvoering van vve'

Vve op De Vlashof:

- ✓ een deels vrijgeroosterde vve-coördinator als aanjager
- ✓ een betrokken directie
- ✓ een praktisch toepasbaar vve-draaiboek
- ✓ vier studiemiddagen per jaar voor de leerkrachten
- ✓ coaching van nieuwkomers door ervaren leerkrachten
- ✓ elke twee jaar zelfevaluatie

Vve op de Pabo

‘Ik leer nu specifiek naar kleuters te kijken’

De IPABO in Amsterdam zet in op het jonge kind als specialisatie. Studenten die het uitstroomprofiel voor- en vroegschoolse educatie* volgen, voelen zich beter voorbereid op de praktijk.

‘**D**oe ik het goed, juf?’, vraagt studente Lisa gekscherend aan Marita Melchers, docent pedagogiek, maar nu even ‘kleuterjuf’. Negen derdejaars die zich willen specialiseren voor groep 1/2, volgen de eerste bijeenkomst van het uitstroomprofiel ‘Jonge kind en vve’. Ze hebben de opdracht een feestmuts te maken en zitten te knippen en te plakken. ‘Het is een stereotiep beeld, maar met deze activiteit

ervaren ze zelf twee stijlen van ontwikkelingsstimulering’, verklaart Melchers.

Aan haar tafel vouwen de studenten een hoed van krantenpapier, precies zoals de juf hem heeft voorgedaan. Aan de andere tafel zit José Smeets, docente taal- en leesdidactiek. Zij laat

haar ‘kleuters’ naar eigen inzicht een kleurige feestmuts maken. De boodschap is duidelijk: hier staat een directieve, productgerichte stijl tegenover een stijl van stimulering die meer initiatief bij kinderen laat.

Controle houden

‘Zijn jullie tevreden?’, vraagt Melchers naderhand. De naar eigen inzicht gemaakte mutsen zijn bij iedereen favoriet, toch is de ‘vrije’ groep

niet onverdeeld gelukkig. ‘Het is moeilijk vanuit het niets iets te maken’, zegt Michel. Denise: ‘Sommige kinderen gaan meteen iets doen. Voor hen is het wel fijn.’ Maaïke: ‘Als kleuter zou ik blij zijn met het houvast van een model en daarna gaan kleuren en versieren.’ Een filmpje van *Leraar 24* (zie www.didactiefonline.nl) toont nog eens de twee verschillende stijlen. Waar kleuters een eigen inbreng hebben, tonen ze meer betrokkenheid bij waar ze mee bezig zijn. Ze zijn niet meer te stoppen in hun creatieve proces. ‘Ik herken dit wel uit mijn stage’, zegt Mariëlle, ‘als ze iets zelf hebben gemaakt, laten ze het wel honderd keer zien.’ En dan de hamvraag: ‘Waar staan jullie nu zelf in je manier van lesgeven en waar

‘Vandaag is het feest’, zegt docent

‘In het Speleon kunnen studenten meekijken. Een enorme verrijking van het onderwijs’

**Dit is een pilot (2012-2013), een initiatief van de IPABO, gebaseerd op landelijke ontwikkelingen en uitkomst van de ‘Gezamenlijke kwaliteitsagenda primair onderwijs Noord-Holland’. De pilot wordt betaald uit gelden bestemd voor de verbetering van de bachelor opleiding. Het doel is studenten met een specialisatie Jonge kind en vve te laten afstuderen.*

De speelwerktijd centraal

- Het spel van de kleuter staat centraal
- Belangrijkste moment op het dagschema

Tekst Luitje Niemantsverdriet

Beeld de Beeldredactie

Marc Driessen

Marita Melchers. 'Door dit programma kunnen wij jullie afleveren met behoorlijk wat kwaliteit. Daarom gaan we nu een feestmuts maken.'

wil je naartoe?' De meesten neigen naar de directe kant. Melchers: 'Ja, je wilt controle hebben. Het is moeilijk om dat uit handen te geven.' 'De boodschap aan de studenten is nu: kleuters leren vanuit het spel en jij hebt daar een begeleidende rol in', licht José Smeets na de les toe. 'De didactiek was de afgelopen jaren te veel een manier van werken van de bovenbouw aangepast aan kleuters. Met dit programma hebben we meer tijd gereserveerd om de studenten de mogelijkheden tijdens spel te laten inzien.' Voor het vve-programma heeft de IPABO curriculum-specialisten in huis. De specialisatie in het jonge kind sluit overigens een brede inzet op de basisschool niet uit.

Persoonlijke aandacht

Vierdejaars studenten en lio-stagiaires Daniëlle Noordhout en Marit Vijn weten allebei zeker dat ze kleuterjuf willen worden en zijn enthousiast

over het vve-programma waar de derdejaars net aan zijn begonnen. Zij volgen de pilot al een half jaar en hadden dit wel op een eerder moment tijdens hun studie willen doen. 'Ik ben nu echt gefocust op kleuters', zegt Daniëlle. 'Dat heb ik gemist. Voorheen was de leerstof algemener. Ik heb nu beter specifiek naar kleuters leren kijken, naar de ontwikkelingslijnen, hun behoeften.'

Marit: 'Ik had drie jaar lang bijna geen kleuter gezien. Ik begon onvoorbereid met opeens mijn eigen kleuterklas. Omdat we in deze

'Ik had drie jaar lang bijna geen kleuter gezien. Ik begon onvoorbereid met opeens mijn eigen kleuterklas'

“leerkring” met maar tien studenten zitten, kun je alles voorleggen en bespreken. Daar heb je werkelijk wat aan.’ De leerkring is de groep studenten die het uitstroomprofiel volgt. Dat profiel duurt anderhalf jaar, dus ze beginnen ermee halverwege hun derde jaar. In het vierde jaar gaan zij op lio-stage en doen zij ook onderzoek. In de periode van onderzoek, blijft de groep bij elkaar komen. Daniëlle: ‘Ik praat over het onderwerp waar mijn hart ligt. Die persoonlijke aandacht is dan fijn.’ Daniëlle en Marit doen nu een half jaar onderzoek in groep 1/2 van hun stageschool. Ze observeren in welke speelhoeken de kinderen graag of juist minder graag spelen, hun gedrag en reacties. Aan de hand van foto’s bespreken ze in de leerkring hoe je de speelhoeken aantrekkelijker of uitdagender kunt maken en met elkaar kunt verbinden. Marit: ‘Je zit er met alleen studenten voor groep 1/2. Dat maakt het leuk en dat zorgt ervoor dat je kennis toeneemt.’ Daniëlle onderzoekt hoe leerkrachten en leidsters het beste initiatieven van kleuters kunnen stimuleren bij het opstarten van de speelwerktijd. De aanpak van dat onderzoek heeft ze in de leerkring ingebracht.

Intensieve band

Er is een goede aansluiting met de stagescholen, zegt José Smeets. ‘De IPABO heeft van oudsher een intensieve band met het werkveld. Een collega die betrokken is bij de ontwikkeling van het Speleon staat zelf ook nog twee dagen in de week in een kleutergroep. Zo iemand is goud waard.’

Het Speleon is op het oog een gewoon kleuterpraktijklokaal, maar uniek omdat er in samenwerking met de Vrije Universiteit ook onderzoek wordt gedaan. De spiegelwand is een *one way screen*, met daarachter opnameapparatuur en camera’s. In het plafond zijn camera’s bevestigd, die ingesteld kunnen worden voor een gerichte kijkopdracht. Smeets: ‘Studenten kunnen meekijken. Dat is een enorme verrijking van het onderwijs. De leerkracht van de groep die op bezoek is, doet hier ideeën op. Of ziet door te observeren opeens heel andere dingen. De ruimte die aan het lokaal grenst, kunnen we ombouwen voor colleges.’

Marit, met spijt in haar stem: ‘Een praktijklokaal als dit, specifiek voor kleuters, hadden we dat maar een jaar eerder gehad. Het sluit veel meer aan bij de praktijk en dat is volgens mij de kracht van het vve-uitstroomprofiel.’ ■

Gespecialiseerd, toch breed inzetbaar

Pabo’s neigen, in verschillende mate, naar een specialisatie ‘Het jonge kind’. Dat blijkt uit een onderzoek van Sardes/Kennisnet naar de manier waarop en de mate waarin vve structureel in het curriculum is opgenomen. De onderzoekers bezochten goede voorbeelden en actief bij Vversterk betrokken instellingen verdeeld over het land. Het zijn voorlopers, die anticiperen op een mogelijke beleidsomslag in Den Haag, zegt onderzoeker Sylvia Peters.

‘Er is zeker draagvlak voor deze ontwikkeling. Er zijn studenten die bewust kiezen voor het jonge kind. Om ervoor te zorgen dat afgestudeerden niet beperkt inzetbaar zijn, zijn de meeste instellingen nog voorzichtig. De Pabo Groenewoud in Nijmegen doet dat goed. Zij bieden een mix: breed

opgeleid maar mét specialisatie. Zij stemmen veel met het werkveld af, maken afspraken over wat ze wanneer gaan invoeren. Bovendien weten zij de wetenschappelijke inzichten ook goed te vertalen naar het curriculum.’

Roc’s lijken zich niet te richten op een differentiatie ‘Het jonge kind’, omdat die specifieke kennis al is opgenomen in het curriculum. De ontwikkeling gaat daar eerder in de richting van verbreding naar het oudere kind van de bso-leeftijd.

Sylvia Peters, Rosanne Dubbeld en Hans Cohen de Lara: Perspectief op VVE in de opleidingen, De impact van Vversterk. Sardes/OVK (verschijnt binnenkort).

‘Het is vaak herhaling’

‘Kleuterleraren weten al best veel over de aanpak van jonge kinderen’, zegt Vversterktrainer Mieke Vos. Daarom doen zij niet de basistraining, maar het verdiepingstraject van Vversterk.

Mieke Vos
Vversterk-
trainer en
senior-adviseur
bij Cedin Educa-
tieve Dienst-
verlening

**Kleuterplei-
ding KLOS,**
**Pabo, lera-
renopleiding**
Nederlands

**Er zit zoveel
meer in een
kind, maar ook
in jezelf. Als je
goed kijkt, zie
je dat.**

Via Vversterk zijn inmiddels ruim 15.000 leidsters uit peuterspeelzalen en kinderdagverblijven en leraren uit de groepen 1 en 2 van de basisschool bijgeschoold. Tot 2013 worden nog 10.000 leidsters en leraren getraind. Het gaat bij voor- en vroegschoolse educatie vooral om het stimuleren van de taal- en denkontwikkeling. Bij voorkeur door interactie in kleine kring. Dat moet je organiseren. ‘Dan kun je niet de hele klas aan hetzelfde werkje zetten’, vertelt Vos. ‘Dat doe je bijvoorbeeld door taalspelletjes met een klein groepje of door interactief voor te lezen. Belangrijk daarbij is dat leraren open vragen stellen. Zo stimuleer je het denken bij de kinderen.’ Dat weten de meeste leraren wel, maar ze dóen het lang niet altijd. Vos: ‘Vaak blijven ze bovendien met hun vragen erg in het hier en nu: ‘welke kleur is de bloem?’ in plaats van ‘wat zou er gebeuren als..?’

Kijken naar individuele kind

Leraar, leidster en pedagogisch medewerker bepalen het effect van vve, blijkt uit diverse onderzoeken van onder andere Paul Leseman van de Universiteit van Utrecht. Training is dan ook gericht op wat zij kunnen doen. Vos: ‘We adviseren leraren goed te kijken naar het individuele kind. Een kind van vier hoeft niet het ontwikkelingsniveau van een vierjarige te hebben. Wil je kinderen in de ‘zone van de naaste ontwikkeling’ brengen, dus steeds een stapje verder, dan moet het spelaanbod passen bij hun ontwikkeling. Dus voortdurend beoordelen wat dit kind aankan. Hoewel de meeste leraren aangeven dat ze dát wel beheersen, blijkt uit observaties dat ze in de praktijk veel kansen laten liggen, en dat is jammer. Het is belangrijk om de meest cruciale vaardigheden waarover leraren moeten beschikken, vaak opnieuw aan de orde te laten komen en te laten oefenen. Professionalisering is vaak herhaling: daarin zit juist de kracht. Noem het een bijspijkerkursus kleutervaardigheden. Dat leraren alles weten, is ook overdreven, want er is natuurlijk veel kritiek op de weinige aandacht voor het jonge kind op de pabo’s.’

Goede overdracht

Van alle kinderen bezoekt meer dan 90 procent een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf. Mieke Vos maakt zich hard voor een goede doorgaande lijn tussen voor- schoolse voorzieningen en basisschool. Dit is meer dan dat leraren weten wat er op de peuterspeelzaal gebeurt. Het gaat erom dat ze informatie krijgen over kinderen: hoe het met hen gaat en op welke aspecten ze uitvallen. En dat ze hun eigen handelen afstemmen op de informatie die ze krijgen. De onderwijsinspectie toetst ook op de doorgaande lijn. Een goede overdracht in de vorm van bijvoorbeeld een formulier is belangrijk, stelt Vos. Nog essentiëler is een zogenaamde ‘warme overdracht’. Dat wil zeggen dat leidsters en leraren overleg hebben over leerlingen die naar school gaan. ‘Zeker bij achterstandkinderen is dat een *must*. Met hen moet je meteen aan de slag omdat achterstanden op latere leeftijd niet zo gemakkelijk meer worden ingelopen.’ ■

Eén naam, één infoboekje, één teamkamer

Het Meesterwerk op weg

Integrale kindcentra moeten ze gaan heten, voorzieningen die onderwijs en opvang bieden aan kinderen van 0 tot 12 jaar. Die vorm bevalt goed op Het Meesterwerk in Almere, waar basisschool, peuterspeelzaal en opvang nauw samenwerken. 'Je kunt hier dingen meteen kortsluiten.'

Een voorziening noemen we een integraal kindcentrum (IKC) als onderwijs en opvang één directie hebben en vallen onder één bestuur of samenwerkende besturen. Een IKC moet de voor- en vroegschoolse educatie (vve) versterken, bijdragen aan goede doorlopende zorg voor kinderen en de onderwijskwaliteit verhogen. Idealen die schoolbesturen, gemeenten, organisaties voor kinderopvang en peuterspeelzalen vrijwel unaniem onderschrijven, zo blijkt uit het onderzoek *Integrale Kindcentra in Nederland*, dat in 2011 door de M&O groep in opdracht van Sardes is uitgevoerd. Gevraagd naar de praktijk geeft echter 60 procent van de respondenten aan dat samenwerkende voorzieningen voor onderwijs, opvang en peuterspeelzaal geen gezamenlijke pedagogische visie hebben. Een andere opvallende uitkomst was dat IKC's, tegen de verwachting in, vaak geen (formele) vve-locaties zijn.

Ontdekken

Brede school Het Meesterwerk in Almere kijkt op die belangrijke punten af. Onderwijs en opvang hebben

wel één visie op zorg en ontwikkeling van kinderen en de peuterspeelzaal werkt met 'Startblokken', een vve-programma dat aansluit op de methodes voor ontwikkelingsgericht onderwijs die de basisschool gebruikt. De taalarme achtergrond van kinderen is, naast een kritisch inspectierapport, ook reden geweest voor de gezamenlijke keuze om vier jaar lang meer accent te leggen op taal en bijvoorbeeld een bibliotheek in te richten. Voor de zorg hanteren zowel de begeleiders bij de peuters als de leerkrachten het systeem 'Horeb', dat staat voor Handelingsgericht Observeren en Registreren Basisontwikkeling. Verder zoeken de partners verbinding via thema's. De thema's die het onderwijs vanuit de kerndoelen kiest, worden in een commissie van onderwijs, opvang, peuterspeelzaal en ouders vertaald naar elke leeftijdsgroep. Zo is het kern-doel 'inzicht geven in de (vaderlandse) geschiedenis' concreet gemaakt in het project 'Ontdekken doe je zo'. De leerkracht behandelt dat in 'ontdekkingsreizigers', de peuterspeelzaal in 'kleuren mengen' en de opvang in 'dinosaurussen'.

Wennen

Illustratief is ook dat de drie gescheiden organisaties zich vanaf de start in 2004 presenteren onder één naam, in één infoboekje aan de ouders, dat ze één teamkamer hebben en één digitale nieuwsbrief voor de ouders en één interne memo voor het personeel. Die samenhang is voelbaar in het dagelijkse contact met collega's van de tussen- en naschoolse opvang, vindt Chris van Merode, die als leraar voor een groep 4, 6 en 8 staat. 'Je kunt hier een ruzietje of iets dat bij een kind thuis speelt meteen kortsluiten.' Niet alle collega's zoeken zo actief de samenwerking als hij, merkt Van Merode, maar hijzelf ziet vooral voordelen. 'Je moet een stap erbij zetten, maar ik vind het fantastisch te zien hoe de peuters met een eigen spel meedoen aan de schoolbrede start van de grote rekendag. Daarmee creëer je samen iets.' De saamhorigheid tussen de

Hoe ver zijn we met IKC's?

De inventarisatie van IKC's in Nederland en de rol die vve daarbinnen speelt, werd uitgevoerd door de M&O-Groep in opdracht van Sardes. Een aantal opvallende resultaten:

- 'Volledige' IKC's met één directie bestaan nog nauwelijks. De meeste IKC's lijken op een goed ontwikkelde Brede School.
- IKC's zijn overal te vinden: de aanwezigheid van een IKC hangt niet samen met de samenstelling van de wijk.
- Betrokkenen zijn blij met het IKC. De betere kwaliteit van de voorzieningen en de grotere ontwikkelmogelijkheden voor kinderen worden gezien als belangrijkste voordelen van het IKC.

Tekst Truus Groenewegen

Beeld Allard de Witte

naar IKC

teams zorgt volgens Marja Ewaard, vestigingsmanager opvang, voor een vertrouwde omgeving voor de kinderen. Bij overgangsmomenten, zoals van de peuters naar de kleuters, is er intensief contact tussen leidster en leerkracht. 'Als een kind naar de basisschool gaat, heeft het vaak wel een half jaar nodig om weer te aarden. Hier niet. Het kind kent het gebouw, is aan veel dingen al gewend, voelt zich sneller veilig en gaat dan eerder aan het leren. Bij ons kan een kind, als daar behoefte aan is, vanuit groep 1 en 2 weer even terug naar de peuterspeelzaal. Dat geeft hen zelfvertrouwen.' Welk kind zo'n 'wissel' kan gebruiken, wordt zorgvuldig overlegd tussen de coördinatoren van peuterspeelzaal en de onderbouw. ■

Leraar Chris van Merode, vestigingsmanager opvang Marja Ewaard en directeur basisschool Marjon Dries voelen de samenhang groeien.

Struikelblokken bij professionalisering

Het Meesterwerk kiest voor een doorgaande pedagogische lijn waarin zij de ontwikkeling van de kinderen goed kan volgen. Dat uit zich niet alleen in de aansluiting in methodes en kindvolgsystemen maar ook in regelmatig overleg tussen de dagelijkse leiding en tussen het management van de drie organisaties. Het Meesterwerk voldoet aan steeds meer eisen die aan een IKC worden gesteld. Maar er zijn ook struikelblokken. Als integraal kindcentrum met één directeur zou Het Meesterwerk bijvoorbeeld tijd en geld besparen bij de afwikkeling van administratieve en huishoudelijke kosten maar ook van bijvoorbeeld professionalisering, denkt Marjon Dries, die sinds september 2011 directeur basisschool en regisseur brede school is. 'Als ik scholing voor de tussenschoolse opvang

wil, gaat dat over zoveel schijven.' Combinatiefuncties zou zij ook wel willen, zoals leidsters die in de uren tussen voor- en tussenschoolse opvang kunnen inspringen als onderwijsassistent. Voorsnog zijn de aparte CAO's voor onderwijs en opvang en de verschillen in bekostiging een struikelblok. Dat wees ook het eerder genoemde onderzoek uit. Zolang die drempels niet zijn weggenomen, kiezen ze op Het Meesterwerk voor de pragmatische aanpak. Bij het gebruik van elkaars ruimtes bijvoorbeeld. Geen discussies over kosten of onnodige administratie, maar gewoon even een mailtje. Dus rennen de oudste peuters om een uur of vier 's middags vrolijk rond in het hoge, lichte speellokaal dat onder schooltijd het domein is van groep 1 en 2.

Wel of geen vve: een wereld v

In Nederland woedt nog steeds een discussie tussen aanhangers van voor- en vroeg-schoolse educatie en tegenstanders die vinden dat kinderen vrij moeten spelen, zonder bemoeizuchtige volwassenen met hun curricula en toetsjes. Voorschoolse educatie is belangrijk, stelt econoom Steven Barnett, maar dan wél spelenderwijs.

Alle gegevens wijzen duidelijk in dezelfde richting: elke dollar (euro, yen, ...) die we besteden aan kwalitatief goede stimulering van jonge kinderen, wordt dubbel en dwars terugverdiend. Kinderen presteren in hun verdere loopbaan beter, vallen minder vaak uit en krijgen betere banen.' Aan het woord is Steven Barnett. Hij deed de afgelopen jaren veel onderzoek naar de vraag wat goede opvang oplevert. Goede opvang betekent onder meer dat de ontwikkeling van kinderen spelenderwijs en actief wordt gestimuleerd. 'Voor heel jonge kinderen werkt uiteraard directe instructie niet. Maar er moet wel sprake zijn van gerichte stimulering, aansluiten bij het spel van het kind, het verrijken van situaties waardoor het kind leert. Daar hebben kinderen recht op.'

Basis en structuur

Moet er in de voorschoolse periode een curriculum worden gevolgd? Is een programma noodzakelijk, of kunnen pedagogisch medewerkers en leerkrachten in de kleutergroepen best zonder? Een lastige kwestie, vindt

Barnett. 'In de ideale situatie sluit een professional aan bij de behoeften en ontwikkelingsmogelijkheden van elk kind. Maar voor de meesten is dat een brug te ver. Een curriculum of programma geeft dan de noodzakelijke basis en structuur. Zeker in het begin. Want niet alleen leidsters, maar ook professionals die met 4 tot 6-jarigen werken, vinden het vaak moeilijk om de ontwikkelingslijnen goed te zien en toe te passen. Zitten de ontwikkelingslijnen eenmaal in het hoofd van de professional en is hij of zij ook goed in staat om de ontwikkeling van ieder kind te beoordelen, dan kan het programma (gedeeltelijk) worden losgelaten.'

Culture of education

Waar komen jonge kinderen nu het best tot hun recht? Volgens Barnett is de setting minder van belang, als de kwaliteit maar goed is. Dus of er, zoals in Nederland, een knip bestaat tussen de 0 tot 4-jarigen en de 4-plussers, of, zoals in veel andere landen, alle jonge kinderen in één instelling worden opgevangen, maakt niet uit. Wel, zegt Barnett, is het belangrijk dat er een *culture of education* heerst, ofwel: dat stimulering van het kind een doel is. Als de verantwoordelijkheid voor jonge kinderen bij de school ligt, lukt het in veel gevallen beter om te zorgen voor hoge standaarden, een goed uitgevoerd curriculum en hoog opgeleid personeel dan wanneer het buiten de school wordt geregeld. Barnett baseert zich hierbij op resultaten uit *Starting Strong III*, het rapport waarin de dertig OESO-landen zijn vergeleken die dit op verschillende manieren oplossen. Wat zijn zijn aanbeveling voor Nederland is? 'Vanaf vier jaar doet Nederland het goed, maar de voorschoolse periode zou beter kunnen. Zorg dus dat ook

Steven Barnett

Staat bekend om zijn onderzoek naar opvang en educatie van jonge kinderen. Hij is directeur van het National Institute for Early Education Research, aan Rutgers University in de Verenigde Staten. Barnett werkte mee aan het recent uitgekomen OECD-rapport *Starting Strong III*, over de kwaliteit van voor- en voorschoolse educatie in de OESO-landen.

an verschil

in voorschoolse voorzieningen een ontwikkelingsstimulerend klimaat heerst.'

Zachte en harde vaardigheden

Eén van Barnett's belangrijkste onderzoeksresultaten naar vve in de afgelopen jaren is dat de nadruk niet eenzijdig moet worden gelegd op de stimulering van taal- en rekenvaardigheden. 'Zachte' vaardigheden verdienen even veel aandacht als de hardere vaardigheden. 'Sociale vaardigheden behoeven stimulering. De brede ontwikkeling van het kind is van belang: zowel taal, rekenen, sociale vaardigheden, motorische vaardigheden, en de vaardigheden om te plannen en na te denken over wat je gaat doen.

Een andere opvallende uitkomst is de inbreng van ouders. Niet zozeer of ze betrokken zijn bij de school of kinderdagverblijf, maar wat ze thuis doen aan stimulerende activiteiten met hun kind, zoals voorlezen en gesprekjes voeren. 'Dat is essentieel. In de praktijk blijkt dit ontzettend moeilijk, zeker in gezinnen waar kinderen die stimulans nooit krijgen. We moeten dus blijven zoeken naar goede aanpakken zodat ouders hun kinderen meer gaan stimuleren.'

Verbeteren en verfijnen

Welke aanpak leidt nu tot de beste resultaten? Barnett: 'Daar leren we steeds meer over. Dat het werkt, weten we. Maar hoe we vve nu het best, het meest (kosten)effectief kunnen vormgeven, weten we nog niet exact. Hoger opgeleide leidsters zorgen bijvoorbeeld voor betere resultaten. Maar het effect is niet zo groot. Zet je de schaarse middelen dan in om ze hoger op te leiden of om ze gerichte *coaching on the job* te geven? En welke methode werkt precies het best? Helaas ontbreken goede instrumenten om de kwaliteiten van leerkrachten en pedagogisch medewerkers in kaart te brengen. Die moeten we dus verder verbeteren en verfijnen.' ■

Steven Barnett:
'Ook peuters hebben recht
op goede stimulering'

5 lessen voor morgen

Tekst Sardes

Beeld Shutterstock

Voor- en vroegschoolse educatie is relatief jong. Hoe geef je de educatie van jonge kinderen op de werkvloer gestalte? Een goed traject van professionalisering is essentieel. We belichten vijf onderdelen.

Dagelijkse interacties zijn de basis voor een goede ontwikkeling

Professionalisering moet gericht zijn op inhoud en interactie. Essentieel is het inzicht dat de dagelijkse wisselwerking tussen leraren/pedagogisch medewerkers en de kinderen, en tussen kinderen onderling, de basis zijn voor een goede ontwikkeling.

Zorg voor de juiste context om het geleerde te kunnen laten zien

Een leraar of pedagogisch medewerker kan vooral inspelen op de taalontwikkeling en sociale ontwikkeling als hij of zij het kind langer en goed kent. Veel parttime werk of wisseling van beroepskrachten draagt daar niet aan bij. Houd het onderwijs dus praktisch en houd het bij één persoon.

Pas een aantal (interactieve) methodes toe bij professionalisering

De manier waarop je professionaliseert is van belang. Denk aan traditionele methoden, zoals een workshop om kennis over te dragen, maar ook aan creatieve en interactieve manieren. Video-interactie, rollenspelen en e-learning tijdens een cursus zijn boeiende vormen. Coaching op de werkvloer is een mooie aanvulling op de meer klassieke scholing. Teamscholing heeft als voordeel dat het geleerde in de praktijk wordt uitgevoerd en geborgd.

Stimuleer een professionele cultuur

Sporadisch een cursus volgen heeft weinig effect als het geen deel uitmaakt van een professionele cultuur van de organisatie. Een professionele cultuur vereist een heldere visie van de organisatie op educatie, en de wil om alle medewerkers te betrekken bij en te scholen in het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen. Een professionele cultuur betekent ook dat er ruimte is voor overleg, intervisie en coaching. Als het management ook betrokken is bij de kwaliteit van de uitvoering van vve op de werkvloer, valt er veel winst te behalen.

Zet professionalisering hoog op de agenda

Landelijk wordt stevig geïnvesteerd in voor- en vroegschoolse educatie. In veel gemeenten wordt de inzet van hbo'ers op voorscholen mogelijk om te onderzoeken of de kwaliteit van vve hiermee verbetert. Tegelijkertijd worden de kwaliteitseisen steeds hoger (*Inspectie van het onderwijs, toezichtkader VVE 2010*), zoals het hebben van een integraal vve-programma, werken met een doelgerichte planning, een gedifferentieerd aanbod dat opklimt in moeilijkheidsgraad. De inspectie van het onderwijs speelt hierbij een controlerende en stimulerende rol. De ervaringen met de scholingen van Vversterk laten zien dat leerkrachten en leidsters open staan voor professionalisering. Ze willen goed worden toegerust om hun vak op een zo hoog mogelijk niveau uit te oefenen, leren hoe ze kansen kunnen creëren en benutten om de ontwikkeling van kinderen zo goed mogelijk te stimuleren. Leerkrachten zouden met regelmaat gezamenlijk bijgeschoold moeten worden. Ook moet er ruimte zijn voor intervisie en interne coaching, zodat het geleerde ook echt onderdeel wordt en blijft van de dagelijkse praktijk. ■

